

Kos, Anton, ***Van meenten tot marken. Een onderzoek naar de oorsprong en ontwikkeling van de Gooise marken en de gebruiksrechten op de gemene gronden van de Gooise markegenoten (1280-1568)*** (Dissertatie Leiden 2010, *Middeleeuwse studies en bronnen* 125; Hilversum: Verloren, 2010, 445 blz., ISBN 978 90 8704 180 9).

In de laatste jaren hebben de gemene gronden zich in een grote belangstelling van economen, sociologen en historici kunnen verheugen. Zo ontving Elinor Ostrom in 2009 de Nobelprijs voor de economie voor haar werk over 'the commons' en over de vraag hoe het beheer van collectieve goederen door samenwerking en regelgeving op een duurzame wijze ingericht kan worden. Deze aandacht voor het beheer van de gemene gronden, en voor de regels van het spel, sluit ook aan op de opkomst van de New Institutional Economics. Er is een groeiende belangstelling van economen voor eigendomsarrangementen, en de erkenning dat absolute, exclusieve eigendomsrechten in private handen niet automatisch leiden tot paradijselijke situatie van voorspoed, of in elk geval niet de enige ordening van eigendom vormen. Om een beter begrip te krijgen van de werking en het effect van verschillende arrangementen, vormt de geschiedenis de belangrijkste kennisbron, als een soort laboratorium. Vandaar ook de huidige belangstelling voor instituties uit het verleden die zich tot voor kort louter konden verheugen in de aandacht van antiquaren, heemkundigen en een verdwaalde rechtshistoricus.

De gemene gronden van het Gooi bieden een van de betere mogelijkheden in Nederland tot een bijdrage aan dit debat over collectieve goederen. De Gooise marken kennen een lange geschiedenis. Ze zijn gegroeid uit de gebruiksrechten die de Gooise boeren in de volle middeleeuwen hadden op de woeste gronden van Gooiland, en ze werden pas volledig opgeheven in 1971, met de liquidatie van het erfgooierscollectief. Ze besloegen een groot oppervlak, zo'n 7.500 ha aan meenten, heidevelden, venen en bossen, oftewel tweederde

van Gooiland. Bovendien hebben zij veel bronnen nagelaten en zijn ze eerder door (rechts-)historici vrij uitgebreid onderzocht. Een buitenkans dus voor een proefschrift om een volgende stap te zetten. Maar wie een directe bijdrage aan het grote academische debat verwacht, komt enigszins bedrogen uit. De studie van Anton Kos, als proefschrift in Leiden verdedigd, plaatst zich eerder in de rij van heemkundigen, traditionele mediëvisten en rechtshistorici. Hij doet hun werk deels over, en graaft voor een ander deel nog dieper, wat resulteert in een degelijke synthese van de middeleeuwse geschiedenis van de Gooise marken, waarin met name het ontstaan van de gebruiksrechten van de markegenoten, hun organisatie, de conflicten en het voortbestaan van de organisatie centraal staan. De auteur gaat hierbij eerder in debat met de oudere literatuur dan met de wetenschappers van nu, al komt de actuele discussie wel voor op de bladzijden 196-198 en 245-246.

Het boek is met liefde geschreven, zoals te verwachten is van een nazaat van een Huizer erfgooiër. Deze liefde blijkt uit de aandacht voor detail, de betrokkenheid bij gebeurtenissen en personen, maar ook uit de keuze van de prachtige illustraties (waaronder 16 pagina's in kleur). De auteur heeft veel gelezen en enorm veel bronnenmateriaal over de Gooise marken samengebracht. En uit het weerbarstige materiaal heeft hij een coherente studie opgebouwd. Zo bijvoorbeeld op de bladzijden 68-117, waar hij beargumenteert dat de Gooise marken voortkwamen uit de gebruiksrechten die op de woeste gronden werden uitgeoefend door de Eltense hofhorigen, behorend tot de hof Nardinclant die de abdij Elten hier bezat. Op pagina's 151-154 onderzoekt hij of de latere inrichting nog sporen van horigheid toont. Interessant is ook de beschouwing over de rechtspositie van weduwen en wezen (144-150). Soms resulteert zijn betoog in een herziening van een oudere visie of interpretatie, al is niet altijd helemaal duidelijk op basis waarvan de

auteur tot zijn herziening komt. Overigens komt ook de lezer die meer geïnteresseerd is in de eeuwenlange spanning tussen gewoonterechten en het romeinsrechtelijke eigendomsbegrip, de negentiende en twintigste-eeuwse conflicten hierover, de erfgooierswet van 1912 en de afloop in de jaren 1970 aan zijn trekken, in de uitgebreide epiloog (347-401).

Het boek is gedetailleerd, maar vrij helder geschreven, al zal het een kwestie van smaak zijn of de voortdurende beeldspraak de aantrekkelijkheid van het boek verhoogt. De talrijke nachtkaarsen die uitgaan, sigaren die uit eigen doos komen, en vliegers die opgaan, gaan de lezer – deze althans – tegenstaan. Afgezien van deze stijlbloemen, heeft de auteur een klassieke mediëvistische studie geschreven. Maar zelfs nu hij heeft gekozen voor een meer traditionele benadering dan één die aansluit op het moderne *commons*-debat, had hij een beter boek kunnen schrijven. Met name de contextualisering is onvoldoende. Je kunt de organisatie van de Gooise marken beschrijven, maar om haar – en zeker de veranderingen daarin – te begrijpen, kan de bepalende rol van de sociaaleconomische context niet buiten beschouwing blijven. Maar slechts door een beschrijving op de pagina's 31-46 horen we iets over de bevolkingsaantallen, de bodem en de grond, en de economische activiteiten van de Gooiers, en al helemaal nauwelijks over de veranderingen door de tijd. Jammer, want bijvoorbeeld alle bepalingen over het weiden van koeien, paarden en schapen, zoals beschreven op de bladzijden 168-175, krijgen pas reliëf tegen deze achtergrond. Afgezien van een korte vermelding (44), horen we evenmin iets over de verdeling van grondbezit en over de – deels aan de bezitsverdeling verbonden – gelaagdheid en samenstelling van de Gooise samenleving. Om wat voor soort samenleving gaat het hier?

Dit brengt me op een ander punt: het comparatieve aspect. Door de grote verschillen in sociaaleconomische context, en daardoor in opzet, inrichting en functioneren van de marken, kan een

vergelijking met andere gebieden zeer instructief zijn, juist om de bepalende factoren bloot te leggen. Dat de studie niet volledig comparatief is opgezet, is geen onoverkomelijk probleem, maar dat de vergelijking met elders bijna afwezig is en de weinige gekozen vergelijkingen willekeurig zijn, is jammer. De vergelijking met het Gelderse rivierengebied (111-114) komt redelijk uit de verf, maar de verwijzingen naar, bijvoorbeeld, het Zuid-Franse dorp Counozoul (151), een gebied in Zweden (130), Engeland (137), het Zuidwest-Duitse Württemberg (138), en met Drenthe (136) zijn lukraak gekozen. Systematiek in de vergelijking, of een gedachte over de mate waarin de gevallen werkelijk vergelijkbaar of juist verschillend zijn, ontbreekt. Dit alles, namelijk de afwezigheid van comparatieve analyse, sociaaleconomische context en systematische koppeling aan de nieuwe literatuur, maakt deze studie – ondanks de energie die er duidelijk in is gestoken – minder waardevol dan zij had kunnen zijn.

BAS VAN BAVEL, UNIVERSITEIT UTRECHT

Gietman, Conrad, **Republiek van adel. Eer in de Oost-Nederlandse adelscultuur (1555-1702)** (Adelsgeschiedenis 7; Utrecht: Van Gruting, 2010, 343 blz., ISBN 978 90 7587 950 6); Steensel, Arie van, **Edelen in Zeeland. Macht, rijkdom en status in een laatmiddeleeuwse samenleving** (Dissertatie Leiden 2010, Adelsgeschiedenis 8; Hilversum: Verloren, 2010, 492 blz., ISBN 978 90 8704 185 4).

Deze boekbespreking is het saai academische broertje van een artikel van Roelof van Gelder dat in het boekenkatern van het *NRC-Handelsblad* is gepubliceerd onder de sprekende kop: 'De adel hing lekker de beest uit' (28 januari 2011). De geschiedenis van de middeleeuwse en vroegmoderne adel in de Nederlanden is lange tijd stiefmoederlijk behandeld door historici, maar het afgelopen decennium is de belangstelling voor dit